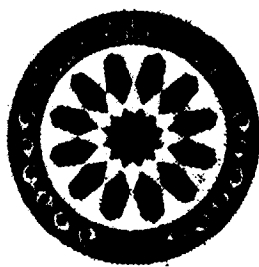

تقدیر
!برجسته!

شماره ثبت ۱۴۹
شماره ۴

کتابخانه مرکزی دانشگاه امام صادق (ع)

دانشگاه امام صادق (علیه السلام)

دانشکده معارف اسلامی و حقوق

مرکز افتخارات مدرک علمی ایران
تهیه مدرک

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد حقوق (گرایش حقوق خصوصی)

۱۳۸۰ / ۲ / ۲۰

تحلیل حقوقی نهاد ربا با بررسی

خسارت تاخیر تادیه

013656

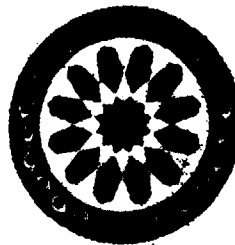
عباس محمدی

استاد راهنما:

حجت الاسلام دکتر سید مصطفی محقق داماد

بهار ۱۳۷۸

۳۶۴۹۱۴

دانشگاه امام صادق (علیه السلام)

دانشکده معارف اسلامی و حقوق

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد حقوق (گرایش حقوق خصوصی)

تحلیل حقوقی نهاد ربا با بررسی

خسارت تاخیر تادیه

عباس محمدی

استاد راهنما:

حجت الاسلام دکتر سید مصطفی محقق داماد

استاد مشاور:

دکتر حمید بهرامی احمدی

بهار ۱۳۷۸

کلیه حقوق اعم از چاپ و تکثیر، نسخه برداری،
ترجمه، اقتباس و... از این پایان نامه کارشناسی ارشد
برای دانشگاه امام صادق علیه السلام محفوظ است. نقل
مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است.

تأییدیه اعضای هیأت داوران حاضر در جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

اعضای هیأت داوران نسخه نهایی پایان نامه آقای عباس محمدی کد ۷۰۳۱۴۰۵۴۴

تحت عنوان تجلیل حقوقی نهاد ربا یا بررسی خسارت تاخیر تادیه

را از نظر شکل و محتوی بررسی نموده و پذیرش آنرا برای تکمیل درجه کارشناسی ارشد پیوسته

پیشنهاد می کنند.

اعضای هیأت داوران	نام و نام خانوادگی	رتبه علمی	محل امضاء
-------------------	--------------------	-----------	-----------

(۱) استاد راهنما:

حجت الاسلام دکتر سید مصطفی محقق داماد استاد

(۲) استاد مشاور:

دکتر حمید بهرامی احمد

دانشیار

(۳) نماینده شورای

تحصیلات تکمیلی دانشکده: عباس حیاتی

(۴) اساتید ناظر:

(۱)

(۲)

سپاس

باسپاس از استاد بزرگوار جناب آقای دکتر
حجة الاسلام سید مصطفی محقق داماد و استاد گرامی
جناب آقای دکتر حمید بهرامی احمدی که بردبارانه به
عرایض بنده گوش فراداده و دلسوزانه مراد را امر
پژوهش راهنمایی کرده اند. و با سپاس فراوان از پدر و
مادر فداکارم و همسر مهربانم و برادران و خواهران
خوبم و خانواده همسرم که همواره یاریگر من در امر
تحصیل و نگارش پایان نامه بوده اند. و با تشکر از کلیه
دوستان و آشنایانی که در نگارش پژوهش به من یاری
رسانده اند. و در پایان از استاد محترم جناب آقای دکتر
جواد صفار ریاست دانشکده حقوق دانشگاه امام
صادق (ع) بخاطر محبتها و کمک‌هایشان سپاسگزاری
می‌کنم.

این پژوهش را به روح بلند برادر شهیدم موسی

مهمدی، و فرزند دل‌بندم «حنانه» تقدیم می‌دارم.

چکیده

تحلیل حقوقی نهاد ربا با بررسی خسارت تأخیر تأدیه

ربا در لغت بمعنای افزایش و در اصطلاح عبارتست از فروش یکی از دو کالای هم جنس و مثل هم به دیگری، در صورتی که به روش پیمانانه‌ای و کشیدن «کیل و وزن» در زمان پیامبر (ص) یا عرف روز خرید و فروش شود و یکی از آن دو بر دیگری افزایش حقیقی یا حکمی داشته باشد. «ربای معاملی» یا قرض گرفتن یکی از دو کالا با گرفتن زیادی «ربا قرضی»

پدیده ربا، بواسطه پیامدهای اجتماعی و فردی اش در نظام حقوقی اسلام و نیز در سیستم حقوقی ایران از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. علیرغم گذشت هزار و پانصد سال از عمر نظام حقوقی اسلام و ارایه بحث‌های غنی بوسیله فقها در این زمینه، لیکن هنوز تحلیل کاملی از این پدیده که بتواند به نیازها و روابط پیچیده جوامع امروزی پاسخ دهد ارائه نشده است. این پژوهش با این پیش فرض، ابتدا به تحلیل حقوقی پدیده ربا پرداخته، سپس پژوهشگر با عنایت به ماهیت واقعی این پدیده، از یک سو، به بررسی تطبیقی و تحلیلی این پدیده با دو تأسیس «خسارت تأخیر تأدیه و کاهش ارزش پول» و از سوی دیگر به بیان وجوه افتراق ماهوی دو تأسیس اخیر الذکر پرداخته است. به یقین اخذ خسارت دیرکرد از قرض آنهم به شکل مصرفی، در دایره ربا جای گرفته و باقی موارد، به دلیل تفاوت ماهوی از این دایره خارج می‌باشند. حکم به پرداخت کاهش ارزش پول بدلیل عدم وجود زیادی و خروج موضوعی آن از مقوله ربا با اشکال شرعی روبرو نبوده و حتی به جرأت می‌توان گفت که عدم جبران چنین خسارتی با موازین و مقررات شرعی منافات دارد. توجه به این اصول در امر قانونگذاری می‌تواند بسیاری از مشکلات و معضلات پیچیده کنونی کشور ما را حل کند.

کلید واژه‌ها: ربا - ربا قرضی - ربا معاملی - خسارت دیرکرد - کاهش ارزش پول - حکم -

اسکناس

الموجز

تحليل الربا القانونيه مع النظري الخساره التاخير

الاصطلاحات الاصلية: ربا- ربا المعاوضي- ربا القرضي- خساره التاخير- نقصان السعر النقود

الربا شرعاً بيع احد المتماثلين المقدرين بالكيل أو الوزن في عهد صاحب الشرع او في العاده بالآخر مع الزيادة في احدهما حقيقة او حكماً او اقتراض احدهما مع الزيادة و ان لم يكونا مقدرين بهما.

يكون للربا مكاناً خاصاً في النظام القانونيه الاسلاميه, لاجل الخساراته الفرديه و الاجتماعيه. برغم مرالعصور من العمر هذا النظام القانونيه و التقدم البحوث الغني بيد الفقهاء, فقدان التحليل الربا القانونيه الكامله التي تمكن الرد علي الموضوعات الغامض اليوميه يتالم النظامنا القانونيه. لاجل هذا, تشتت افكار الفقهاء حول ماهيه الخساره التاخير و النقصان السعر النقود.

في هذا التحقيق, بدأ المحقق بتحليل الربا في شريعه الاسلام ثم بتطبيق الخساره التاخير و النقصان السعر النقود الماهويه, و في النهايه اجيب هذه المسأله "هل للتعويض علي الخساره التاخير و النقصان السعر النقود ماهيه الربويه ام لا؟"

علي الرأي المحقق, هنا يكون الانفصال او الافتراق الماهويه بين الخساره التاخير و النقصان السعر النقود و لذلك تقع الاولي في مقوله الربا و الثانيه خارجاً عنها. علي هذا يقدم المحقق الاقتراحه و هو: اجتناب المقنن الايرانيه من الخلط بين هذين المفهومين في التقنين.

والسلام

فهرست

صفحه	موضوع
	مقدمه
۱	بند اول : بیان ضرورت و هدف پژوهش
۲	بند دوم : بیان مسأله و سئوالات پژوهش
۳	بند سوم : فرضیات پژوهش
۴	بند چهارم : کلید واژه‌های پژوهش
۵	بند پنجم : روش پژوهش
۵	بند ششم : سابقه پژوهش
۵	بند هفتم : سازماندهی پژوهش

فصل اول : مفاهیم و کلیات

۷	بند اول : مفهوم ربا
۷	فراز ۱ : مفهوم لغوی ربا
۸	فراز ۲ : مفهوم اصطلاحی ربا
۸	۱-۲ : مفهوم اصطلاحی ربا در فرهنگها
۹	۲-۲ : مفهوم اصطلاحی در کتب فقهی شیعه
۱۱	بند دوم : پیشینه ربا
۱۲	فراز ۱ : پیشینه پیدایش ربا

(الف)

فهرست

موضوع	صفحه
فراز ۲: ربا در تمدنهای بزرگ جهان	۱۳
۲-۱: ربا در ایران	۱۳
۲-۲: ربا در چین	۱۴
۲-۳: ربا در مصر	۱۴
۲-۴: ربا در یونان باستان	۱۵
۲-۵: ربا در روم باستان	۱۵
فراز ۳: ربا در عربستان قبل از اسلام	۱۶
بند سوم: ربا در ادیان آسمانی	۱۸
فراز ۱: ربا در آیین یهود	۱۹
فراز ۲: ربا در آیین مسیح	۲۰

فصل دوم: حرمت ربا در شرع مقدس اسلام

بند اول: ادله حرمت ربا در شرع مقدس اسلام	۲۳
فراز ۱: کتاب	۲۳
فراز ۲: سنت	۲۸
فراز ۳: اجماع	۳۲

(ب)

فهرست

موضوع	صفحه
فراز ۴: عقل	۳۳
بند دوم: حکمت حرمت ربا	۳۵
فراز ۱: بحثی در حکمت	۳۵
۱-۱: مفهوم حکمت	۳۵
۱-۲: فرق حکمت و دلیل	۳۵
۱-۳: نقش حکمت در استنباط احکام	۳۶
فراز ۲: حکمت حرمت ربا از دیدگاه اقتصاد	۳۷
۲-۱: رکود اقتصادی	۳۷
۲-۱-۱: رکود اقتصادی ناشی از وام‌های ربوی	۳۸
۲-۱-۱-۱: وام‌های مصرفی	۳۸
۲-۱-۱-۲: وام‌های تولیدی	۳۹
۲-۱-۲: رکود اقتصادی ناشی از به هدر رفتن کار و اندیشه رباخوار	۴۰
۲-۱-۳: رکود اقتصادی ناشی از فرار سرمایه از فعالیتهای تولیدی به	
فعالیتهای بازرگانی	۴۱
۲-۱-۴: رکود اقتصادی ناشی از بین رفتن طبقه مولد	۴۲
۲-۲: قطع رابطه بین ثروت و کار	۴۳
۲-۳: عقیم و غیرمولد بودن پول	۴۵

(پ)

فهرست

موضوع

صفحه

فراز ۳: حکمت حرمت ربا از دیدگاه جامعه شناختی	۴۷
۳-۱: ربا مانع احسان و نیکوکاری	۴۷
۳-۲: فاصله طبقاتی ناشی از ربا و بررسی آثار آن در جامعه	۴۸
۳-۳: تمرکز ثروت و قدرت	۵۰
فراز ۴: حکمت حرمت ربا از دیدگاه اخلاق	۵۰
فراز ۵: حکمت حرمت ربا از دیدگاه حقوق	۵۲
۵-۱: نظریه علامه طباطبائی	۵۲
۵-۲: تضاد ماهیت قرض با ربا	۵۴
۵-۳: برهم خوردن عدالت معاوضی به وسیله ربا	۵۵

فصل سوم: گونه‌های ربا

بند اول: ربای معاوضی	۵۸
فراز ۱: مفهوم ربای معاوضی	۵۸
فراز ۲: گونه‌های ربای معاوضی	۵۸
۲-۱: ربای معاوضی توأم با زیادی عینی	۵۸
۲-۲: ربای معاوضی توأم با زیادی حکمی	۵۸
فراز ۳: ادله حرمت ربای معاوضی	۵۹

فهرست

موضوع	صفحه
فراز ۴: ماهیت حرمت ربای معاوضی	۶۰
فراز ۵: دامنه ربای معاوضی	۶۲
۵-۱: دیدگاه گسترش ربای معاوضی به همه معاوضات	۶۲
۵-۲: دیدگاه انحصار ربای معاوضی در بیع	۶۵
۵-۳: تحلیل مسئله همراه با بررسی دلایل دیدگاه دوم و حکمت حرمت ربا ..	۶۷
بند دوم: ربای قرضی	۶۹
فراز ۱: مفهوم ربای قرضی	۶۹
فراز ۲: ادله حرمت ربای قرضی	۷۰
فراز ۳: انواع قرض از دیدگاه اقتصاد	۷۱
۳-۱: قرض مصرفی (استهلاکی)	۷۲
۳-۲: قرض تولیدی	۷۲
فراز ۴: دامنه ربای قرضی	۷۲
۴-۱: دیدگاه انحصار ربای قرضی در وام مصرفی	۷۲
۴-۲: دیدگاه گسترش ربای قرضی به وام تولیدی	۷۴
۴-۳: تحلیل مسئله همراه با بررسی دلایل دیدگاه دوم	۷۸

(ث)

فهرست

موضوع

صفحه

فصل چهارم: شرایط پیدایش ربا

- بند اول: اولین شرط: هم جنس بودن کالاهای مورد معامله ۸۳
- فراز ۱: بیان شرط و دلایل آن ۸۳
- فراز ۲: معیار شناسایی کالاهای هم جنس ۸۴
- ۲-۱: معیار نخست: یکسان بودن حقیقت نوعی کالاها ۸۴
- ۲-۲: معیار دوم: قرار گرفتن کالاها تحت اسمی خاص ۸۵
- ۲-۳: بررسی ماهیت معیارها ۸۶
- ۲-۴: کاستیهای معیارها ۸۷
- ۲-۵: معیار برگزیده ۸۸
- فراز ۳: کالاهای هم جنس در روایات ۸۹
- بند دوم: دومین شرط: مکیل و موزون بودن کالاهای هم جنس ۹۰
- فراز ۱: بیان شرط و دلایل آن ۹۰
- فراز ۲: معیار مکیل و موزون ۹۱
- ۲-۱: معیار مشهور ۹۱
- ۲-۲: طرح معیار جدید با بررسی کاستیهای معیار مشهور ۹۲
- فراز ۳: ربا در کالاهای شمارشی ۹۴
- ۳-۱: دیدگاه جریان مطلق ربا در کالاهای شمارشی ۹۵

فهرست

موضوع	صفحه
۲-۳: دیدگاه جریان ربای نسبه در کالاهای شمارشی	۹۵
۳-۳: دیدگاه عدم جریان مطلق ربا در کالاهای شمارشی	۹۶
۳-۴: تحلیل مسئله	۹۷
بند سوم: سومین شرط: شرط زیادی	۱۰۱
فراز ۱: بیان شرط	۱۰۱
فراز ۲: انواع زیادی	۱۰۱
۲-۱: زیادی عینی	۱۰۱
۲-۲: زیادی حکمی	۱۰۲
فراز ۳: زیادی موجب ربا	۱۰۳
۳-۱: دیدگاه نخست: انحصار تحقق ربا در زیادی عینی	۱۰۳
۳-۲: دیدگاه دوم: تحقق ربا بر اثر مطلق زیادی	۱۰۴
۳-۳: دیدگاه سوم: انحصار تحقق ربا در زیادی مالی	۱۰۵
۳-۴: تحلیل مسئله با بررسی دلایل دیدگاه سوم	۱۰۶
فراز ۴: ماهیت زیادی موجب ربا	۱۰۸

فصل پنجم: مستثنیات ربا

بند اول: مستثنیات در فقه شیعه	۱۱۲
-------------------------------	-----

فهرست

موضوع	صفحه
فراز ۱: پدر و فرزند	۱۱۲
فراز ۲: زوج و زوجه	۱۱۳
فراز ۳: مسلمان و کافر	۱۱۳
فراز ۴: مسلمان و اهل کتاب	۱۱۴
بند دوم: علت استثناء	۱۱۵
بند سوم: بررسی مسئله ربا بین دولت و مردم	۱۱۶

فصل ششم: حیل شرعی ربا

بند اول: مفهوم و ماهیت حیل	۱۲۰
فراز ۱: حيله مکانیسم تبدیل موضوع حرام به موضوع حلال	۱۲۰
فراز ۲: حيله مکانیسم تبدیل سیمای ظاهری عمل محرم	۱۲۰
بند دوم: راهکارهای گریز از ربا	۱۲۱
بند سوم: دیدگاه فقها درباره بکارگیری حیل شرعی در ربا	۱۲۳
فراز ۱: قول مشهور	۱۲۳
فراز ۲: نظریه گروهی از اندیشمندان معاصر	۱۲۴
۲-۱: بکارگیری حیل شرعی در ربا از دیدگاه امام خمینی	۱۲۵
۲-۱-۱: شیوه اجتهادی امام	۱۲۵

فهرست

موضوع	صفحه
۲-۱-۲: انواع ربا از دیدگاه امام	۱۲۵
۲-۱-۳: بررسی روایات ناظر به جواز تخلص از ربای معاوضی و رد دلالت آنها	۱۲۷
۲-۱-۴: بررسی روایات ناظر به جواز تخلص از ربای قرضی و رد دلالت آنها	۱۳۱
۲-۱-۵: بررسی شهرت فتوایی و رد دلالت آن بر جواز تخلص از ربا	۱۳۴
۲-۲: بکارگیری حیل شرعی در ربا در نگاه شهید صدر	۱۳۵
۲-۲-۱: نخستین راه کار: قرار دادن بهره در مقابل عمل وام دادن	۱۳۶
۲-۲-۲: دومین راه کار: تبدیل قرض به دستور پرداخت	۱۳۸
۲-۲-۳: راه کار سوم: قرار دادن بهره در مقابل چشم پوشی از حق دریافت وام در محل وقوع عقد	۱۴۰
۲-۲-۴: راه کار چهارم: تبدیل قرض به بیع	۱۴۱
۲-۲-۵: راه کار پنجم: خرید و فروش دو پول متفاوت	۱۴۲
۲-۲-۶: راه کار ششم: قرار دادن بهره در مقابل مزد نمایندگی و وکالت	۱۴۳
۲-۳: بکارگیری حیل شرعی در ربا از دیدگاه شهید مطهری	۱۴۴
۲-۴: بکارگیری حیل شرعی در ربا از دیدگاه شهید بهشتی	۱۴۴

(خ)

فهرست

موضوع صفحه

فصل هفتم: حکم معاملات ربوی

بند اول: حکم ربای معاوضی

- فراز ۱: بطلان اصل معاوضه ربوی ۱۴۶
- فراز ۲: تفصیل بین زیادی جزئی و زیادی شرطی در بطلان معاوضه ربوی ۱۴۷
- فراز ۳: بطلان زیادی ۱۴۸
- بند دوم: حکم قرض ربوی ۱۴۹
- فراز ۱: بطلان اصل قرض ربوی ۱۴۹
- فراز ۲: بطلان شرط ۱۵۰

فصل هشتم: کاهش ارزش پول

- بند اول: موضوع شناسی ۱۵۱
- بند دوم: پول ۱۵۲
- فراز ۱: تعریف و کارآئیهای پول ۱۵۲
- فراز ۲: دوره‌های تحول پول ۱۵۳
- فراز ۳: مالیت پول ۱۵۵
- فراز ۴: چیستی پول ۱۵۶
- فراز ۵: کاربرد قاعده مثلی و قیمی در مورد پول ۱۵۷

فهرست

موضوع	صفحه
بند سوم : دیدگاه اندیشمندان درباره کاهش ارزش پول	۱۶۰
فراز ۱ : دیدگاه نخست : عدم مشروعیت جبران کاهش ارزش پول	۱۶۰
۱-۱ : کاستیهای دیدگاه نخست	۱۶۱
فراز ۲ : دیدگاه دوم : توجیه مشروعیت جبران کاهش ارزش پول بر اساس قاعده مثلی و	
قیمی	۱۶۲
فراز ۳ : دیدگاه سوم «دیدگاه برگزیده»: توجیه مشروعیت جبران کاهش ارزش پول بر اساس	
ماهیت پول	۱۶۳
فراز ۴ : تحلیل مسأله با بررسی انتقادات وارد بر دیدگاه برگزیده	۱۶۴
فراز ۵ : بررسی روایات ناظر به عدم مشروعیت جبران کاهش ارزش پول	۱۷۳

فصل نهم : خسارت تاخیر تادیه

بند اول : مفهوم خسارت تاخیر تادیه	۱۷۶
بند دوم : مبانی خسارت تاخیر تادیه	۱۷۶
فراز ۱ : قانونی مدنی	۱۷۶
فراز ۲ : آئین دادرسی مدنی	۱۷۷
فراز ۳ : قانون ثبت اسناد و املاک	۱۷۷
فراز ۴ : قانون تجارت	۱۷۸

(ذ)